

Cuộc Đố Đáp Bất Hủ Giữa Ngô Thì Nhậm và Đặng Trần Thường

Tại cuộc họp của CLB Sách xưa và nay vài vị thành viên có đề cập đến cuộc đố đáp tuyệt vời giữa hai ông Ngô Thì Nhậm và Đặng Trần Thường, tôi muốn nhân cơ hội này sưu tập một số sử liệu để làm thành một tài liệu gọn nhẹ cho Bản Tin của Câu Lạc Bộ.

Thật ra nhiều người cũng đã biết về hai câu đố của hai nhân vật lỗi lạc này. Tôi dùng chữ "hai nhân vật lỗi lạc" lý do là vì cả hai ông đều... lỗi lạc, tài trí siêu quần. Về võ nghệ, văn chương thi phú thì kẻ tám lạng người nửa cân. Tuy nhiên qua giai thoại của hai ông thì đa số đều có khuynh hướng cho Ông Ngô Thì Nhậm ở "bên trọng" còn ông Đặng Trần Thường thì ở "bên khinh". Có nhà nghiên cứu cho trận đòn thù tại Văn Miếu năm 1803 là tàn nhẫn và bỉ ổi, hoặc cho Đặng Trần Thường là "tiểu nhân". Ít ai để ý đến việc sĩ phu đương thời cũng có chê trách Ngô Thì Nhậm đã ít nghĩ đến vua Lê mà chỉ hết lòng với chúa Trịnh, sau lại bỏ cả Lê, Trịnh mà theo Tây Sơn như thế là bất trung. Người ta lên án ông đã đứng về phía Đặng Thị Huệ mà tố cáo âm mưu của bè lũ Trịnh Tông. Người ta còn phủ nhận những công hiến vĩ đại của Ngô Thì Nhậm đối với tổ quốc, với nhân dân; coi đó chỉ những hành động xu thời.

Dư luận là như vậy đấy, nhưng chúng ta là những hậu bối xa lác xa lơ đều cũng phải tâm phục khẩu phục khẩu khí tuyệt vời của hai đại tiền bối này. Vậy thì câu chuyện giữa hai ông Ngô Thì Nhậm và ông Đặng Trần Thường như thế nào ?

***.- Trước hết là nhân vật thứ nhất, Ngô Thì Nhậm :**

Ngô Thì Nhậm là con Ngô Thì Sĩ, huyện Thanh Oai, tỉnh Hà Tây. Tự là Hy Doãn, hiệu Đạt Hiên. Ông thi đỗ giải nguyên năm 1768, rồi tiến sĩ năm 1775. Sau khi đỗ đạt làm quan dưới triều Lê - Trịnh, được chúa Trịnh Sâm rất quý phục. Vụ án năm Canh Tý (1780) nổ ra, ông không can dự gì nhưng cũng phải bỏ trốn về Thái Bình lánh nạn. Khi biết Nguyễn Huệ nổi dậy khởi nghĩa, đánh đâu được đấy, đi đến đâu cũng cứu giúp dân nghèo, Ngô Thì Nhậm đã có ý muốn theo phò Nguyễn Huệ. Năm 1787, khi Nguyễn Huệ ra Bắc lần thứ hai, ông đã thực hiện được mong muốn này. Nguyễn Huệ phong ông làm Tả thị lang Bộ Lại.

Cuối năm Mậu Thân (1788) do vua Lê Chiêu Thống cầu viện, 29 vạn quân Thanh kéo sang Đại Việt, với chiêu bài diệt Tây Sơn dựng lại nhà Lê. Ngô Thì Nhậm đã có kế lui binh về giữ phòng tuyến Tam Điệp - Biện

Son (*Ninh Bình*) góp phần làm nên chiến thắng của nhà Tây Sơn.

Năm 1790, vua Quang Trung đã giao cho Ngô Thì Nhậm giữ chức Binh bộ thượng thư. Tuy làm ở bộ Binh, nhưng Thì Nhậm chính là người chủ trì về các chính sách và giao dịch ngoại giao với Trung Hoa. Ông là người đứng đầu một trong những sứ bộ ngoại giao sang Trung Hoa.

Không chỉ là một danh sĩ, thành viên của Ngô gia văn phái mà Ngô Thì Nhậm còn là người văn võ song toàn, giỏi về chính trị, ngoại giao, quân sự. Tài ngoại giao của ông đã góp phần quyết định, ngăn chặn ý đồ gây chiến phục thù của nhà Thanh sau trận Đống Đa 1789.

Sau khi Quang Trung mất, ông không còn được tin dùng, quay về nghiên cứu Phật học.

Khi Nguyễn Ánh tiêu diệt nhà Tây Sơn, tiến hành cuộc trả thù man rợ. Nhiều võ tướng triều Tây Sơn như Trần Quang Diệu, Bùi Thị Xuân ... bị hành hình. Ngô Thì Nhậm, Phan Huy Ích Nguyễn Thế Lịch và một số viên quan triều Tây Sơn thì bị đánh bằng roi tại Văn Miếu năm 1803. Ngô Thì Nhậm sau trận đánh đòn, về nhà thì chết.

Vì sao Ông còn được gọi là Ngô Thời Nhiệm ? Ấy là vì thế này : Đến đời ông vua thứ tư của triều Nguyễn là Tự Đức trở về sau người ta gọi Ông là Ngô Thời Nhiệm chẳng qua sợ phạm húy, đó là vì vua Tự Đức có cái tên cúng cơm là Nguyễn Phúc Thì và tên hiệu là Hồng Nhậm, kế tiếp vua cha là Miên Tông, tức vua Thiệu Trị, theo Đế hệ thi (*Miên, Hồng, Ứng, Bửu, Vĩnh...*). Ngày xưa phạm húy là tội rất nặng, chết như chơi, có khi còn bị tru di tam tộc.

***.- Và nhân vật thứ hai, Đặng Trần Thường :**

Đặng Trần Thường (1759 - 1813), người huyện Chương Đức (*nay là huyện Chương Mỹ Hà Đông*), đậu sinh đồ về cuối đời nhà Lê. Đặng Trần Thường là con cháu của nhà Trần từng ba lần oanh liệt thắng quân Nguyên, phải cải sang họ Đặng do những biến đổi lịch sử khôn lường trước khi tới định cư tại thôn Lương Xá xưa (*nay thuộc xã Lam Điền, huyện Chương Mỹ, tỉnh Hà Tây*). Tới đời nhà Lê, dòng họ Đặng này lập được nhiều công tích lớn nên rất được trọng dụng (*từng có câu ca : "Làm quan họ Đặng..."*). Cụ tổ chín đời trước của ông là một đại công thần của thời Lê trung hưng.

Cha ông là Đặng Thông Mẫn. Mẹ họ Phạm, là con gái thứ hai của Tiến sĩ Công bộ Thượng thư tước Quận công Phạm Quang Dung. Tương truyền, cha Đặng Trần Thường đã tới cầu tự tại chùa Viên Sơn, nằm mộng thấy thiên sứ cầm cờ đeo chuông từ trên trời xuống mang theo một người và nói : "Đây là Văn khúc Tinh quân, vâng mệnh Thượng đế ban xuống làm con ông. . ."

Chín tháng mười ngày sau giấc mơ đó của chồng, Phạm phu nhân đã sinh hạ người con trai cả vào ngày 18 tháng giêng năm Kỷ Mão (1759 ; *cũng*

có sách chép là năm 1758). Thông minh, dĩnh ngộ, Đặng Trần Thường được cha cho học văn từ năm lên 9 tuổi.

Không quá chăm chỉ đèn sách nhưng do sáng dạ nên năm 16 tuổi, Đặng Trần Thường đã thi Hương trúng cách vào đệ Tam trường. Tuy nhiên, đúng lúc đó thân phụ lại lâm bệnh nặng nên Đặng Trần Thường đã không đi theo nghiệp lều chõng nữa mà về nhà chăm sóc cha.

Rồi ông phải chịu liên tiếp hai tang lớn : Cha ông qua đời và hai năm sau, mẹ ông vì quá đau buồn cũng đi theo chồng về nơi suối vàng. Gia cảnh của Đặng Trần Thường lúc ấy thực khó khăn, tiền của sa sút dần nên ông hay phải nhờ vả bạn bè.

Mãi tới năm 1782, Đặng Trần Thường mới lại tới kinh sư làm học trò của vị Tiến sĩ họ Nguyễn, người làng An Vĩ. Ông học rất sáng dạ nên được vị Tiến sĩ họ Nguyễn kỳ vọng sẽ đỗ cao trong kỳ thi năm 1783. Tuy nhiên, giai đoạn đó triều đại vua Lê chúa Trịnh đang dần bước vào suy vi, kỷ cương lỏng lẻo, quan lại đòi bại, sĩ tốt kiêu loạn.

Nhận rõ thời cuộc và biết rằng chẳng thể làm gì có ích cho đời theo nghiệp bút nghiên, Đặng Trần Thường đã quyết định sẽ lập thân bằng nghề võ và đi khắp thiên hạ kết giao cùng các bậc hào kiệt và trí giả để cùng chờ thời. Trong thâm tâm ông chỉ mong ngóng có một minh quân để theo làm nghiệp lớn, ích nước lợi nhà.

Tuy nhiên, sau rất nhiều lận đận, bôn ba, Đặng Trần Thường đã sớm hiểu ra rằng, cách hành xử dựa vào ngoại bang để khôi phục lại vương triều như của Lê Chiêu Thống sẽ không thể dẫn tới một kết cục tốt đẹp. Là con cháu một dòng họ chịu ơn sâu nặng của nhà Lê và họ Trịnh, Đặng Trần Thường dĩ nhiên là không thể dễ dàng lia bỏ những tín điều trung quân truyền thống, nhưng ông cũng phải chịu sống ẩn dật không cộng tác với ông vua này... để rồi cuối cùng ông tìm đến Nguyễn Ánh.

Tới năm 1808, Đặng Trần Thường đã được giữ Tổng lý đê chính Bắc Thành. Một năm sau, tháng 8/1809, Đặng Trần Thường được triệu về Phú Xuân để nhận chức Thượng thư rồi mới lại quay ra Bắc Thành thực thi công vụ. Tới năm 1810, có chiếu triệu ông về kinh đô Phú Xuân làm việc tại Bộ Binh. Đặng Trần Thường được giao làm sổ sách phong cho bách thần.

Chính khi ở đỉnh cao danh vọng mà Đặng Trần Thường đã bị sa cơ bởi những lời xúc xiểm. Tin theo lời Lê Chất là kẻ vốn có nhiều hiềm khích với ông, triều đình nhà Nguyễn đã xử treo cổ ông. Trong đại lao, Đặng Trần Thường không những không nhụt chí, mà vẫn uống rượu say túy lúy và làm cả một chùm thơ "Ngục trung bát vịnh". Ông cũng làm "Hàn vương Tôn phú", ví mình như Hàn Tín lập nhiều công tích trong chiến trận nhưng khi vinh hoa phú quý rồi thì bị Bái Công phụ rẫy... Dĩ nhiên, hay tin này, vua Gia Long lại càng tức giận.

Đặng Trần Thường bị xử giáo năm 1816. Con cháu về sau làm giỗ ông vào ngày 25/10.

***.- Sau cùng, giai thoại về câu ứng đối tuyệt vời.**

Tương truyền Ngô Thì Nhậm và Đặng Trần Thường có quen biết với nhau. Lúc Ngô Thì Nhậm được vua Quang Trung trọng dụng thì Đặng Trần Thường đến xin Nhậm tiến cử. Khi trông thấy vẻ khúm núm làm mất phong độ của kẻ sĩ, Nhậm lên lớp thét bảo Thường :

Ở đây cần dùng người vừa có tài vừa có hạnh, giúp vua cai trị nước. Còn muốn vào luồn ra cúi thì đi nơi khác .

Đặng Trần Thường hổ thẹn ra về, rồi vào Nam theo phò Nguyễn Phúc Ánh.

Sau khi nhà Tây Sơn mất, các võ tướng và một số quan văn bị giải về Hà Nội để bị xử phạt đánh bằng roi ở Văn Miếu, trong số đó có Phan Huy Ích và Ngô Thì Nhậm. Chủ trì cuộc phạt đánh đòn đó lại là Đặng Trần Thường.

Vốn có thù riêng, Đặng Trần Thường kiêu hãnh ra về câu đối cho Ngô Thì Nhậm :

Ai công hầu, ai khanh tướng, vòng trần ai, ai dễ biết ai.

(Về đối hiểm hóc vì có 5 chữ ai và có chữ trần là tên đệm của Đặng Trần Thường).

Ngô Thì Nhậm khàng khái đáp :

Thế Chiến Quốc, thế Xuân Thu, gặp thời thế, thế thời phải thế.

(Về đối lại cũng có 5 chữ thế, nói lên được hoàn cảnh và khí phách của người anh hùng. Và về đối cũng có chữ thời là tên đệm của Ngô Thì Nhậm).

Hai câu đối nhau chan chát, cực kỳ chỉnh không sai trật một ly. Quả là lời lẽ và từ ngữ của bậc quốc sĩ, nói theo kiêu hiệp, hào khí ngất trời.

Có thuyết nói rằng, nguyên câu đối lại của Ngô Thì Nhậm là :

Thế Chiến Quốc, thế Xuân Thu, dù thời thế, thế nào cũng thế hoặc là :

Thế Chiến Quốc, thế Xuân Thu, gặp thời thế, thế nào vẫn thế

Đặng Trần Thường bắt ông phải sửa lại như câu nói "thế đành theo thế" (*hay thế thời theo thế hoặc là thế thì phải thế*). Ngô Thì Nhậm không nói lại. Thường tức giận sai người dùng roi tẩm thuốc độc đánh ông.

Sau trận đòn về nhà, Phan Huy Ích không bị đánh bằng thuốc độc nên còn sống. Còn Ngô Thì Nhậm bị thuốc độc ngấm vào tạng phủ, biết mình không qua khỏi, trước khi qua đời ông có làm bài thơ gửi tặng Đặng Trần Thường như sau :

Ai tai Đặng Trần Thường,
Chân như yển xử đường,
Vị Ương cung cố sự,
Diệc nhĩ thị thu trường.

Nghĩa là : Thương thay Đặng Trần Thường. Nay quyền thế lắm đấy, nhưng khác nào như chim yển làm tổ trong cái nhà sắp cháy, rồi sẽ khốn đến nơi. Giống như Hàn Tín giúp Hán Cao tổ, rồi bị Cao tổ giết ở cung Vị Ương. Kết cục của người rồi cũng thế đó.

Tạm dịch :

*Thương thay Đặng Trần Thường,
Tổ yển nhà xử đường,
Vị Ương cung chuyện cũ,
Tránh sao kiếp tai ương ?*

Quả nhiên sau này bài thơ ứng nghiệm, Thường bị Gia Long xử tử. Trước khi kết thúc xin được nói thêm Ngô Thì Nhậm còn có thêm biệt tài về tướng số và bói toán vì vậy ông mới biết được Đặng Trần Thường sau này bị hung tử.

(Sưu tập và biên soạn từ Internet - nguồn Newvietart.com)

Nguồn:<http://todinhstudamhaingoai.com/vn/Default.asp?15659=5&596=21&759=4313&59615=4>

www.vietnamvanhien.net